folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:84, 2015/4

ANTAKYA'DA YAŞAYAN ÖZBEKLERDE NEVRUZ BAYRAMI VE NEVRUZ TATLISI: SÜMELEK

Aylin Eraslan[1]

GİRİŞ

Tarihöncesi dönemlerden bu yana doğayı gözlemleyerek anlamaya çalışan insan, aynı zamanda doğanın sunduklarını deneyimleme imkânı bulur. Bu tecrübe insana, gizemlerle dolu doğanın gelecekte ne getireceği ile ilgili kuşaktan kuşağa aktarılacak derin ve köklü bilgiler sunar. Bu yönüyle doğa, çoğu zaman bilinmeyene yönelik kaygıyı, kimi zaman ise beklentileri içinde barındırır. Zaman döngüsü içerisinde deneyimlenen mevsimsel geçişler ve tabiat olayları, yüzyıllardır birçok toplumun dikkatini çekmiş, bu süreçlerin etkileri ise sosyo-kültürel yapı içerisinde kutlama, tören, anma, bayram vb. pratiklerle yer bulmuştur.

Sosyal bir varlık olan insanın, çabaları sonucunda yarattığı kültürü, nesiller arasında aktarmak üzere başvurduğu enstrümanlardan biri de bayramlardır. Bayramların toplumun üyelerini bir arada tutma, gelenekleri, toplumsal duyguları ve inanışları sonraki kuşaklara aktarma, grup kimliğini koruma gibi birçok sosyo-kültürel işlevleri vardır. Tarihsel süreç içerisinde zamana, mekâna ve değişen yaşam koşullarına göre yeniden kurgulanan bayramlar; bedensel ifadeler (danslar, mimikler, hareketler vb.), pratikler, kıyafetler, yiyecekler vb. örüntüler ile zaman döngüsü içerisinde tekrarlanarak kolektif hafızayı canlı tutar. Assmann (2001:91), grup kimliğinin mitler, şarkılar, danslar, atasözleri, yasalar, kutsal metinler, süslemeler, resimler, yollar ve hatta tüm bir coğrafya gibi kimliğin devamını sağlayan unsurların, kültürden geçtiğini belirtir. Ritüellerin, grubun kimliğini oluşturan bilginin sürekliliğini sağladığı sürece, kültürün yeni kuşaklara aktarılması,

1 Dr. Sosyal Antropoloji.

tekrarlanması şeklinde gerçekleştiğini savunur. İnsanlar arasındaki "ortak algılama"nın inşasını, "ortak duygu" olarak ifade ede Assmann, bir topluluk içerisinde bilginin, "ortak duygu" ve kimliği muhafaza ettiğini belirtir. Durkheim'da (1996:85-91), "ortak bilinç" kavramıyla, aynı deneyimlerin paylaşımına ve bu paylaşımın yarattığı etkileşimin farkında olunma durumuna vurgu yapar. Bu noktadan hareketle, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan Nevruz bayramını, toplumsal hafızayı canlı tutarak grup kimliğini kuşaktan kuşağa aktaran bir unsur olarak ele almak doğru olacaktır.

Bu çalışmamın amacı, birçok Türk topluluğunda olduğu gibi Özbek Türkleri tarafından da kutlanan Nevruz bayramının ve bu bayramda pişirilen sümelek[2] tatlısının anlam örüntülerini, toplumun inanışını ve algılayışlarını 1982 yılında Antakya'nın Ovakent Mahallesi'ne iskânlı göçmen olarak yerleştirilen Özbekler üzerinden anlamaya çalışmaktır. Bu mahallede yaşayan birinci kuşak[3] Özbeklerin ebeveynleri, Özbekistan'dan iç karışıklıklar nedeniyle Afganistan'a göç etmişler ve yerleştikleri bölgede kendi geleneklerini yaşatmaya çalışmışlardır. Bu kuşağın çocukları yine aynı nedenlerden dolayı Afganistan'dan Pakistan, Suriye, İran ve Arabistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Pakistan'a zorunlu olarak göç etmiş olan Özbeklerin Türkiye'ye gelme talepleri, dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından kabul edilmiş bu Özbekler Hatay, Van, Antep ve Urfa illerine iskânlı göçmen olarak yerleştirilmişlerdir.

2011 yılı verilerine göre Ovakent'te nüfus 6822 kişidir. Ancak, 1982 göçünden sonra kaçak yollardan Ovakent'e gelenlerle beraber nüfusun en az 10.000 olduğu tahmin edilmektedir [4]. Antakya'nın Ovakent Mahallesi'nde yaşayan halk; ataları Özbekistan'dan Afganistan'a göç etmiş, Türkistan[5] coğrafyasının yerlisi olan, ancak siyasi sınırlardan sonra Afganistan sınırları içerisinde kalan, diğer bir anlamda Afganistan'ın yerlisi olan Özbekler, yerli Türkler (Kömürçukurlular) ve çok az sayıda Türkmen'den oluşmaktadır.

Ovakent'te Kongrat (Tölemet, Koçtangali, Kel, Akdana kolları), Kavçun, Mangıt, Mardat, Dörmen (Tavçu), Çağtay, Çorak, Sarı Katağan, Talkani, Moğol (Özbek olan Moğollar), Karaca, Cumaali, Parkanaçi, Seyitler (İyişan), Naiman tayfasından; Boyarap Naiman (Bayra yapan, kamışla kilim dokuyan), Tabanı carık Naiman (çalışkan), Beyk Naiman (zengin aile) olmak üzere üç kolu, Kuchi (Afganistan'da göçebe yaşayan Peştu olan Kuchilerden ayırt edilmelidir. Bu tayfa Özbek'tir ve Ovakent'te iki aile bulunmaktadır), Balıkçı, Bürke, Çolak, Buhara, Katağan boyunun Bassız kolu, Meymenetçi (Afganistan'da Meymene şehrinden gelenler), Lakyid, Mardat, Özbek, Karakalpak olarak yaklaşık 26 Özbek boyu (tayfa) bir arada yaşamaktadır.

Özbekler, "ortak tarih", "ortak ata", "ortak vatan", "anavatan", "atavatan" olguları ile Anadolu Türkleri ile uyum sağlamış, 33 yıldan bu yana Türkiye'de gelenek ve

2 Sümelek, çimlendirilen buğdayların parçalanarak kıyma makinesinde çekilmesi ile biriktirilen suyun, un ile karıştırılarak odun ateşinde, büyük kazanlarda kaynatılmasıyla elde edilen tatlıya denir. Sümelek ile ilgili detaylı bilgi, çalışmanın "Nevruz Tatlısı: Sümelek" başlığı altında yer almaktadır.

3 Yaşları 97 ve üzeri olan, Özbekler. Sayıları oldukça azdır. Bu kuşağın bir kısmı aileleriyle yaklaşık 2-3 yaşlarında iken derisi şişirilmiş postların üzerinde Özbekistan ve Afganistan sınırında olan Amuderya nehrini geçerek Afganistan'a göç etmişlerdir. Aileleri tarafından anlatı yoluyla kendilerine aktarılan göç hikâyelerini, bugün aynı yöntemle torunlarına aktarmaktadırlar.

4 Ovakent ile ilgili nüfus bilgileri, 2011 yılında Ovakent Belediyesi Fen İşleri Müdürü Raşit Can ile gerçekleştirilen görüşmeden elde edilmiştir (13/06/2011).

5 Türkistan, Orta Asya'da Türklerin yaşadıkları geniş topraklara verilen addır. Detaylı bilgi için bkz. Uğurlu, 2012:82.

göreneklerini uygulama imkânı bulabilmişlerdir. Bu durum Özbeklerin Türkiye'de geleneksel Nevruz kutlamalarını ve sümelek pişirme geleneğinin uygulama şekillerini anlamamıza olanak tanımıştır.

Özbekler, geçimlerini küçükbaş hayvancılık, mevsimlik işçilik, hazır giyim atölyelerinde dikiş işçiliği, ev atölyelerinde diktikleri yelek ve şalvarların Antakya dışında pazarlaması gibi işlerle sağlamaktadır. Sayıları oldukça az olan birinci kuşak Özbeklerde, Özbekçe okur-yazarlık yok denecek kadar azdır. İkinci kuşağın bir kısmı, üçüncü kuşağın ise neredeyse tamamı Türkçe okur-yazardır. Özbekçenin Türk dilinin bir lehçesi olması nedeniyle bugün Ovakent'te her kuşakla rahatlıkla Türkçe iletişim kurulabilmektedir. O nedenle saha araştırmasında lehçe farkının çok belirgin olduğu birinci kuşak hariç, diğer tüm görüşmeler tercümana gerek kalmadan gerçekleştirilmiştir.

Nevruz Bayramı

Baharın gelmesiyle canlanan doğanın, beraberinde bolluğu, bereketi getirmesi en eski çağlardan beri dünyayı gözlemleyerek anlamaya çalışan insanların dikkatini çekmiş, bu sürecin döngüsü, şenliklerle kutlanmıştır.

Nevruz kelimesi, Farsça bir kelime olup, Eski Türklerle İranlıların "yıl-başı" olarak kabul ettikleri gün, anlamına gelmektedir. Ancak Nevruz kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde "yeni-gün" olarak ifade edilir (Çay, 2012: 17). Günümüzde bu bayram, Türk topluluklarında Newroz, Naurus, Ergenekon, Bozkurt, Çağan gibi adlarla adlandırılmaktadır (Turan, 2000:68). Bu bayram bugün, güneşin "koç burcu"na girdiği gün olup, Miladi 22 Mart'a, Rumi 9 Mart'a rastlamaktadır (Sami,1917:1474; Çay, 2012:17). Orta Asya ve Orta Doğu coğrafyasında baharın müjdecisi olarak kutlanan Nevruz bayramının üç bin yıllık bir geçmişi vardır (Ashirov, 2015:124). Arkeolojik buluntulara göre Sümerler, Hititler ve Babil uygarlıklarının hasat mevsiminde 21 Mart'a denk gelen zamanda kutlamalar yaptıkları bilinmektedir (Nar, 2014: 967). Özdemir (2006:17-18), "yeni" / "yenilenme" çerçevesinde şekillenen Nevruz'un, temel amacının bolluk ve bereket olduğunu vurgular. Kışın bitmesi ve ardından bahar mevsiminin gelmesiyle doğanın yeniden dirilişi, halk arasında şenliklerle kutlanır.

Türk topluluklarında olduğu gibi birçok uygarlıkta da baharın gelişinin dini ve milli algılayışlarla kutlandığı görülür. Babillerin Akitu bayramı bu dönemde kutlanan bayramlardandır. İslamiyet öncesi İran'da Nevruz kutlamaları Zerdüşlük inancında baharın gelişini kutlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. İslam öncesi Zerdüşlük ve Sami geleneklerinden motifler alan Nevruz kutlamaları, Emeviler ve Abbasiler döneminde İslami olgularla yeniden şekillenmiştir (Nar, 2014:967). İslam toplumlarında 21 Mart'ta Hz. Âdem'in yaratıldığı, Âdem ile Havva'nın Araf Dağı'nda buluştuğu, Nuh'un gemisinin karaya çıktığı, Hz. Yunus'un balığın karnından çıktığı, Hz. Musa'nın Mısır'dan ayrıldığı, Kızıldeniz'i asası ile ikiye ayırdığı, Hz. Muhammed'in peygamber olduğu, Hz. Ali'nin doğduğu ve Hz. Fatma ile evlendiği gün olduğuna inanılır (http://dogankaya.com/fotograf/kirgizlarda_nevruz). Buna ek olarak Antakya'da yaşayan Arap/Aleviler de baharın geldiğini müjdeleyen Nisan ayı içerisinde Ğiyd Evvel Niysen (Baharın geldiğini haber veren ve Türkçe "Nisan ayının başı" anlamına gelen bayram), Ğıyd Rabeğ Niysen (Nisan'ın dördü), Ğiyd Nıs Niysen (Nisan ortası) bayramlarını kutlarlar. Musevilerin Pesah (Fıtıh), Hıristiyanların ise Diriliş bayramı yine hasatın toplandığı bahar aylarında

kutlanan dini bayramlar arasında gösterilebilir. Genel olarak bakıldığında Nevruz, yüzyıllardır farklı coğrafyalarda yaşam süren birçok toplumda farklı adlandırılmış ya da farklı mitsel olaylara dayandırılmış olsa da her toplumda doğanın yeniden canlanmasına duyulan memnuniyeti ifade etmek için kutlanmıştır.

İslam öncesi Türk bayramlarını belirli zamanlarda ve tesadüfî olarak gerçekleşen bayramlar olarak iki grupta inceleyen İnan (2006:97), Nevruz bayramının belirli bir zaman döngüsü içerisinde (bahar aylarında) kutlanan bayramlardan olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında, bu bayramın Hun devleti zamanından beri kutlandığını vurgulamıştır. Bu bayramın Göktürkler, Uygurlar, Selçuklu, Osmanlı ve diğer birçok Türk devleti tarafından da kutlandığı bilinmektedir. Bahar şenlikleri şeklinde gerçekleşen Nevruz, Selçuklularda ve Osmanlı'da milli bayram şekline dönüşmüştür. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sürecinde resmi bayram olma özelliğini kaybetse de, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin ve Türkiye'nin ortak girişimleriyle Nevruz bayramı yeniden resmiyetini kazanmış, bu süreç içerisinde halk, Nevruz bayramını geleneksel bir bayram olarak kutlamaya devam etmiştir (Uça, 2007:140). Nevruz bayramı bugün Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Uygur ve diğer tüm Türk devletleri tarafından resmi bayram olarak kutlanmaktadır. Antakya'da yaşayan Özbeklerin Nevruz bayramı kutlamalarına değinmeden önce, bu bayramın diğer Türk boy ve topluluklarında nasıl kutlandığına göz atmak çalışmanın anlaşılmasında faydalı olacaktır.

Türk boy ve topluluklarında Nevruz bayramı hazırlıklarına haftalar öncesinden başlanır. Yeniden canlanan, uyanan, yaşam bulan doğayla özleştirilen insan, evini temizleyerek kirlilikten, iyilik yaparak kötülüklerden arınmış bir şekilde yeni bir yıla girmeyi umut eder. Bu nedenle Nevruz, insanın ilişkilerini yeniden gözden geçirdiği, küskünlerin barıştığı, iyiliklerin ve yardımlaşmanın arttığı bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Nevruz bayramı öncesinde Türk dünyasında genel olarak görülen hazırlıklar şunlardır: Ev ve sokaklar temizlenir, evler boyanır, eski eşyalar yenileriyle değiştirilir, mezarlık ve türbe ziyaretlerinde bulunulur, bez bağlanır, adaklar adanır, dualar edilir, kutlama yapılacak yer hazırlanır, kirli çamaşırlar yıkanır, bayrama özgü giysiler giyilir, sağlık getirmesi amacıyla "S" harfi şeklinde yiyecekler hazırlanır, yeniden doğuşun, bereketin sembolü olan yumurtalar pişirilir ve boyanır, ekmek pişirilir, Nevruz ateşinde yakılmak üzere süpürgeye eski kıyafetler giydirilir vb. (Alyılmaz, 2009:40-42).

Nevruz gününde ise şu uygulamalar gerçekleşir: Aile büyüklerinin, akrabaların, komşuların bayramı kutlanır. Çocuklar ağaç dalına bağladıkları "Nevruz çiçekleri" ile ev ev dolaşıp mani okur. Ev sahipleri ise onlara şeker, harçlık, yumurta vb. hediyeler verir. Kurbanlar kesilir, yemekler pişirilir. Önceden yeşertilmiş buğdayın suyunun çıkarılmasıyla yapılan sümelek dağıtılır. Bayramın devlet erkânıyla kutlanılacağı yere "bahar kız" adı verilen beyaz elbise giymiş kız getirilir. Ayrıca Dede Korkut'u temsilen de bir kişi eşlik eder. Tütsüler yakılır, yarışmalar düzenlenir. Gençler birbirlerini tanıma fırsatı bulur. Gece Nevruz ateşi yakılır ve bu ateşe eski elbise giydirilen yaşlı kadın görünümünde süpürge atılır. Nevruz ateşinden atlanarak dert, tasa, sıkıntı ve hastalıklardan kurtulacağına inanılır. Ateşten artakalan küller bereket getirmesi dileğiyle ağaç diplerine atılır (Alyılmaz, 2009: 44-48).

Çay (2012: 303-325), Nevruz bayramı ile ilgili gerçekleştirdiği kapsamlı çalışmasında,

bu bayramın Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiyesi'ne kadar kutlandığını, bu konuyla ilgili ilk çalışmanın ise Ömer Seyfettin'e ait olduğunu aktarmıştır. Türkiye'de Nevruz bayramının, "Sultan-ı Nevruz", "Nevruz Sultanı", "Mart Dokuzu" ve "Mart Bozumu" gibi adlarla, Anadolu'nun birçok bölgesinde kutlandığını belirtmiştir. II. Abdülhamit döneminde "Mart Dokuzu"na rastlayan ve Nevruz günü gerçekleştirilen Ertuğrul Gazi Töreni, 35 yıldır Eylül aynında kutlanmaktadır. Karakeçililerin katılımıyla gerçekleşen bu törene, "Yörük Bayramı" denilmektedir. Toros bölgesi Türkmenlerinde (Mersin Silifke bölgesindeki Yürükler), İzmir/Bornova Tahtacı Türkmenlerinde, Konya ve çevresinde, Gaziantep ve çevresinde Tunceli ve civar illerde Nevruz bayramının kutlandığı bilinmektedir.

Antakya'da Yaşayan Özbeklerde Nevruz

Özbeklerin Türkiye'deki Nevruz kutlamalarına değinmeden önce Afganistan'da Nevruz'u nasıl uyguladıklarına bir göz atmak konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Özbekler, Afganistan'da Türklerin bir arada yaşadığı bölgelerde aileleriyle birlikte dağlara çıkarak, piknik yaptıklarını, şarkılar söyleyip, oyunlar oynayarak baharın gelişini kutladıklarını söylemişlerdir. Bunun yanında bazı görüşmeciler ise Afganistan'da Mezar-ı Şerif'te bulunan Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. İmam Hüseyin ve İmam Sait'in türbelerini ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Birinci gün Hz. Ali türbesinde, ikinci gün İmam Sait ile Hasan Hüseyin'in türbelerinde, üçüncü gün, Hoca Çegel Çan'da, dördüncü gün ise Şahı Talikan'da kaldıktan sonra Nevruz kutlamasının tamamlandığını anlatmışlardır.

Bir başka görüşmeci, Afganistan'da, Nevruz anlamına gelen cande bala kutlamasını aktarmıştır. Bu bayramın, 21 Mart'ta devletin düzenlediği resmi bir törenle kutlandığını, din adamlarının Kuran okumasıyla halkın dilek ve duaları eşliğinde, devlet tarafından temin edilen 40 çeşit kumaşın bağlandığı altın sarısı demir bir direğin 200 asker tarafından kaldırıldığını söylemişlerdir.

Fotoğraf 1: Mezar-ı Şerif'te Hz. Ali'nin Türbesi'nde cande bala kutlaması
(http://www.veteranstoday.com/2011/03/22/afghanistan-mazar-i-sharif-celebrates-nowroz)

Özbekler, cande balanın kaldırılması esnasında duaların kabul edileceğine inanırlar. Renkli kumaşların bağlandığı bu direk, kaldırılacağı zaman kör, topal vb. engelliler aynı zamanda dua okur ve bu sayede, felçlilerin, körlerin, topalların, çocuk isteyenlerin dileklerine ulaşacaklarına inanılır.

Bir kısım görüşmeciler direğin 40 gün dikili kalması nedeniyle, cande balanın 40 gün sürdüğünü, diğer görüşmeciler ise bir sonraki Nevruz bayramına kadar direğin kaldığını ve yeni yılda (Nevruz'da) yenisiyle değiştirildiğini söylemişlerdir. Cande bala, Afganistan'ın Mezar-ı Şerif şehrinde bulunan Hz. Ali'nin türbesinin bahçesinde yapılır. Bu türbe halk tarafından, cande balanın ziyareti olarak adlandırılır.

Özbekler, eski bezlere cande dediklerini ve balanın ise "bela" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Cande bala pratiğiyle halk, eski yılla birlikte tüm belaların, musibetlerin gitmesi yönündeki temennilerini dile getirmektedir. Bu pratikte uygulanan direğin göğe kaldırılması uygulaması, belaların def edilmesi ile özdeşleştirilmiştir. Cande balanın sadece Hz. Ali'nin türbesinde yapıldığını, ayrıca yine aynı yerde bulunan Hz. Fatma'nın türbesinde de Hz. Fatma'ya ait, büyük kazanların oluğunu söylemişlerdir. Cande bala günü halkın, kazanların altından geçtiklerini ve türbeyi ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Genellikle bu türbelere cande baladan bir hafta önce gidildiği, ibadetlerin, ziyaretlerin yapıldığı ve cande bala gününün beklendiği söylenmiştir. Ancak Türkiye'de Ovakent'te bulunan din adamlarının bu uygulamanın "günah" olduğunu söylediklerini, o nedenle buradakilerin Nevruz bayramını cande bala olarak uygulamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bir başka anlatıda görüşmeci, Afganistan'da Nevruz ceaşini (coşkusu, şenliği) yapıldığını şu sözleriyle belirtmiştir:

"Bu bayramda 7 çeşit yemek yapardık. Afganistan'da Kesken Aşı, Özbek Pilavı, Sümelek, sütleş vb. Afganistan'da Kunduz'da Ceaşin diye kutlardık. Nevruzu herkes kendi köyünde kutlardı. Evinde pişirdiği yemekleri köyün camisine getirirdi. Camide toplanılır. Birlikte yerlerdi. Erkekler camide, kadınlar evde toplanıp yerlerdi. Sonra gençler ayrı toplanıp et alıp, dağlara çıkarak ceaşin yaparlardı. Kırmızı çiçekler oluyor biz kızıl-aldak diyoruz öyle yerler çok orada. Kırmızı, tarlaları dolduran kırmızı çiçeklerden gelir (Baharda açan gelincik çiçeğinden bahsediliyor). Top oynuyoruz. Uzağa kadınlar gitmez. Ailecek de çıkılıyor. İmam Sait tarafında, Cande bala (yandı bela), Hz. Ali'nin türbesinde yapılıyor. Cande eski kumaş, bala kaldırmak, bayrak kaldırmak anlamında. Tüm Afganistan milleti bu bayramı kutluyor. Cande eski kumaş, bala bela, "bela kaldırmak", "def etmek" anlamında. Afganistan'da her Nevruz'da cande bala yapılır. Eski bayrak indirilir yenisini takarlar. Kumaşları devletten başkan yarımcısı bağlar. Sonra kaldırılır. Her sene de bir indirilip Nevruz'da tekrar kaldırılıyor. Sonra indirilenden herkes bir parça alıyor. Mesela benim duyduğum kimisi kör görmüyor. Cande bala zamanı, Nevruzdan 3 ay önce gider, o türbelerde yatar, ibadet eder. Allah'tan sağlık diler. Cande bala günü çok kalabalık olur. Düşen kalkamaz. O kadar kalabalık olur. Gözü açılanlar olur. Gözü açılanın üzerinde nekadar elbisesi varsa gider. Hepsini parçalayıp alırlar. Keser alırlar. Keramet gördü diye üzerindeki kıyafetlerden parçalar alır saklarlar"(M.K., Özbek, erkek, 28, yelek satıcısı, 18.03.2012).

Özbekler Antakya'ya göç ettiklerinden bu yana Nevruz bayramını her yıl 21 Mart'ta

kutlar, sümelek kaynatmaya Mart ayı boyunca devam ederler. Son dört yıldır ise Nevruz bayramı, Antakya belediyesi başkanı, partililer ve basının katılımıyla resmi olarak kutlanmaktadır.

Tablo 1: Antakya'da yaşayan Özbeklerde Nevruz Bayramı Uygulaması (A.E.)

Nevruz Bayramı (Yeni yıl, Hayrat, Gezmeye gitmek)	
Geleneksel Kutlama	Resmi Kutlama
• Dağlara, kırlara çıkma, sulak mesire yerlerine gitme (Serinyol'da Yıldırım Vadisi), • Tüm aile fertlerinin katılımı ile piknik yapma, • Özbek pilavı pişirilmesi, • Sümelek kaynatma, • Evlerin temizlenmesi, • Dombra çalma, • Gençlerin oyunlar oynaması, • Yaşlıları, aileleri, akrabaları ziyaret, • Mezarlık ziyareti, • Kurban kesilmesi, dua okunması, • Sümelek kaynatma,	• Ovakent meydanında yapılması, • Sadece erkeklerin ve siyasetçilerin katılımı, • Özbek pilavı pişirme, • Devlet görevlilerinin konuşmaları, • Geleneksel Özbek giysisinin devlet yetkililerine hediye edilmesi, • Aba Güreşi müsabakaları, • Dervişhane pratiği,

Yukarıda verilen tablodan anlaşılacağı gibi Ovakent'te Nevruz, resmi ve geleneksel şekilde iki türlü gerçekleşmektedir. Nevruz bayramı, Serinyol'da Yıldırım Vadisi'nde ve Ovakent'in çevresinde bulunan dağlık alanda, kadın, erkek ve çocukların katılımıyla gerçekleştirilir. Bir söylenceye göre; Nevruz bayramında piknik yapmak için gidilen dağın tepesinde bir ağaç bulunur. Bu ağacın bulunduğu yerde tutulan dileklerin kabul olacağına inanılmaktadır. Rivayete göre, dağın arkasında bir kalp vardır ve bu kalbin ortasına ağaç dikilirse dağın öleceğine diğer bir anlamda dağın yok olacağına inanılmaktadır.

Ovakent'te bayram hazırlıkları günler öncesinden başlar. Sümelek kaynatılır. Evler temizlenir, bayram günü giymek üzere yeni giysiler diktirilir, yiyecekler hazırlanır, küsler barışır.

Fotoğraf 2: Nevruz için Ovakent'in yakınlarında yer alan dağa tırmanış (A.E.)

Özbekler, Nevruz bayramını tüm aile fertleriyle beraber kutlarlar. Ovakent'in yakınlarında bulunan dağa, ailecek çıkılır ve piknik yapılır. Dombra[6] eşliğinde şarkılar söylenir, oyunlar oynanır, küsler barışır, yaşlılar ziyaret edilir, mezarlıklara gidilir.

Fotoğraf 3: Nevruz'da tüm aile fertleriyle piknik (A.E.)

6 Dombra, Türk topluluklarında kullanılan bir enstrümandır. Orta Asya Türk Devletlerinde kullanılmaktadır.

Aşağıdaki görüşme örneğinde Özbeklerin Nevruz bayramına ilişkin bilgiler yer almaktadır:

"Nevruz aslında 21 Mart'ta kutlanır. Ateşe tapanlarla karıştırılmamak için biz 10-15 gün sonra kutluyoruz. Bizde ateş yakma yok. Biz bu bayrama yılbaşı da demiyoruz. Yılbaşı bizde kutlanmaz. Öyle ateş yakmak, üzerinden atlamak bizde yok. Eskiden Afganistan'da Cande bala (bela) denirdi. Uzun direğe bayrak dikilir, sonra direk kaldırılırdı. Böyle uygulamalar vardı ama şimdi artık yok. Biz dervişhane yapıyoruz. Sadaka yani. Köyün meydanında maddi, manevi, herkes ne gücü varsa, isterse kuvvetiyle, katılır. Musibetler gitsin diye bu yapılır. El birliğiyle yapılır. Herkes katılır. Hayrat gibi. Köyümüzün üzerinden tüm kötülükler gitsin diye yapılır" (H.T., Özbek, Esnaf, 34, 20/03/2012).

H.T. anlatısında, Nevruz bayramında uygulanan ateş yakma, ateş arasından geçme, ya da ateşin üzerinden atlama, suya dilek tutma gibi pratikleri, tasvip etmediklerini, Afganistan'da uygulanan cande bala pratiğini de artık tercih etmediklerini belirtmiştir. İslam inancının etkisiyle Nevruz bayramının dini motiflerle yeniden yorumlandığı, diğer bir anlamda dini bir kimlik kazandığı söylenebilir. Nevruz bayramında göze çarpan dağa çıkma, kurban kesme, buğday yeşertme vb. pratikler, İslam öncesinden kalan uygulamalar olarak değerlendirilebilir. Buğdayın yeşertilirken dualaların okunması, abdestsiz kişilerin buğdayın bulunduğu odaya yaklaştırılmaması, sadece "Hz. Fatma'nın elini almış" olduğu düşünülen kişilerin sümelek kaynatabileceği yönündeki inanç, Nevruz bayramının İslami motiflerle yeniden yorumlandığını göstermektedir.

Resmi olarak gerçekleştirilen Nevruz Bayramı kutlamaları ise Özbek erkekler, muhtar, belediye başkanı, basın ve politikacıların katılımıyla gerçekleşir. Nevruz bayramında pişirilen geleneksel Özbek pilavı, sümelek tatlısı, geleneksel kıyafetlerin giyilmesi (çepen), dervişhane (Aşkudayı) pratiği, Aba güreşi gösterileri vb. uygulamalar Özbek kimliğini oluşturan unsurlardır. Bu noktada Nevruz Bayramı Özbek kimliğini pekiştiren ve geleneksel yapıların kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan birleştirici bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Tablo 2: Antakya'da Yaşayan Özbeklerde Nevruz Bayramının Dinamikleri (A.E.)

Antakya'da Yaşayan Özbeklerde Nevruz bayramının Dinamikleri
1. Dervişhane (Aşkudayı)
2. Özbek pilavı
3. Sümelek tatlısı

Dervişhane Pratiği

Dervişhane, Özbeklerin gönüllülük esasına bağlı olarak topladıkları para ve gıda

desteği ile gerçekleştirilen bir pratiktir. "Allah'ın kazadan ve beladan koruması" niyetiyle yapılır. Allah adına yapıldığı için "Aşkudayı" (Aş Hudayı) adıyla da bilinir. Aynı zamanda yörede "Sadaka" ya da "Hayrat" olarak da adlandırılır. Dervişhane pratiğinde, Özbek pilavı ve sümelek pişirilir ve bayrama katılan herkese dağıtılır.

Devlet görevlilerinin katılımıyla resmi olarak kutlanan Nevruz bayramı kapsamında gerçekleştirilen Dervişhane pratiğine sadece erkeklerin katıldığı görülür. Dervişhane pratiği, halkı birleştirmesi, birlik ve beraberliği arttırması, küslerin barışması, toplumu bir arada tutması, dayanışmayı arttırması ve sosyalleşme ortamı yaratması bakımından işlevseldir.

Özbek Pilavı

Özbek pilavı, havuç, kuru üzüm, haşlanmış kırmızı et, yağ ve Pakistan ya da Afganistan'dan getirilen özel pirinç kullanılarak hazırlanır. Bu pilava Buhara pilavı da denmektedir. Orta Asya Türk Devletleri'nde olduğu gibi, Antakya'da yaşayan Özbekler arasında da bu pilav sıklıkla tüketilmektedir. Aynı zamanda bu pilav Özbekler için, misafire verilen değeri gösteren hem geleneksel hem de milli bir yemektir. Önemli gün ve kutlamalarda (düğün, nişan, kız isteme, Nevruz vb.) sokaklarda, meydanda ya da evlerin avlusunda kazanlar içerisinde pişirilen Özbek pilavı, erkekler tarafından pişirilir ve servis edilir.

Nevruz Tatlısı: Sümelek

Sümelek etimolojik olarak incelendiğinde Farsça simelek kelimesinden gelmektedir. Farsçada "si"; 30 anlamındadır. Bu nedenle si-melek, otuz melek anlamındadır. Özbekler sümelek kaynatılan kazanı 30 meleğin taşıdığına inanırlar. Sümelek, Özbeklerin her yıl baharın gelmesiyle Nevruz zamanı kaynatılan ve aynı zamanda içerisinde dini motifler barındıran, geleneksel Özbek tatlısıdır. Çimlendirilecek buğdayın sıcak havada bozulmaması (acı olmaması) için, sümelek kaynatmaya Mart ayında başlanır.

Sümelek bir yiyecek olma özelliğinden çok buğdayın çimlenmesi, kurban kesilmesi vb. pratiklerle, İslamiyet öncesi Türk geleneğini yansıtan bir uygulama olarak da değerlendirilebilir. Sümelek, Özbeklerin gelenek ve göreneklerini pekiştiren, sürekli tekrar edilmesiyle grup kimliğini canlı tutan bir unsurdur.

Fotoğraf 4: Komşu ve akrabaların sümelek kaynatılan evi ziyareti

Genç kızlar, komşular ve tüm akraba kadınlar, sümeleğin kaynatılmasına yardım eder. Bu noktada sümeleğin, grup içerisinde sosyalleşme, dayanışma, birlik olma alanı olarak da işlev gördüğü söylenebilir.

Türk toplulukları, baharın gelişini türkülerle, destanlarda, masallarda, şiirlerde, şarkılarda dile getirmişlerdir. Divanu-ı Lugat-i't Türk'te, Kutadgu Bilig'de, baharın gelişinin güzellikleri üzerinde durulmuştur (Çay, 2012:43-45). Antakya'da yaşayan Özbeklerin de Nevruz bayramını şarkılarıyla ifade etmeye çalıştıkları görülür. Yapılan görüşmelerde kayda alınan Nevruz şarkılardan bazıları şunlardır:

Nevruz şarkısının Özbekçe ve Türkçesi (A.E.)

Özbekçe	Okunuşu	Türkiye Türkçesi
Navruz keldi navbahor Gul ochilar lolazor, Har shohida bulbul bor, Nola qilar zor-zor.	Navruz keldi navbahor Gül oçiler lolazor Her şohide bülbül bor Nola kılar zar-zar	Nevruz geldi yenibahar Güller açar lalezar Her dalında bülbül var Şarkı söyler zar zar[1]

Görüşmecilerden biri Nevruz şarkısını Farsça söylemiştir:

Nevruz Şarkısı

Farsça	Türkiye Türkçesi
Bahar omad bo ayloki,	Bahar geldi kırlara, dağlara
bar omad şiri kaymoki,	Bereket geldi süte, kaymağa
bahori namuborakbod.	Neden baharı kutlamıyorsun.
Gul ovurdim doni mani,	Sana gül getirdim (kucak dolusu)
Çiro kadri namidoni	Neden değerini bilmiyorsun,
Bahori namuborakbod.	Baharı kutlamıyorsun,
Bahor omad, bahor omad,	Bahar geldi bahar geldi
Bahori navkadar omad.	Eski gitti (sırasıyla)yenisi geldi

Nevruz şarkılarının, sümeleklerin kaynatıldığı sırada, çocukların toplanıp avuç dolusu çiçeklerle ev ev gezerek söylendikleri anlatılmıştır.

Sümelek Kaynatma

Bir kazan için yaklaşık olarak 13 kilo buğday, 38 kilo un kullanılmaktadır. Sümelek tatlı tadını, buğdayın içerisinde bulunan şekerden alır. Sümeleğe şeker katılmaz. Buğday ıslatılarak, bir odada, zemin üzerine serilir. Üç gün önceden ıslatılan buğdayların, yeşillenmeleri beklenir. Bu uygulamayı genellikle ileri yaştaki kadınlar yapar. Sümelek kaynatmak, kadınların işidir. Erkekler sadece kazanın altını yakar ve kurbanı keser.

1 "zar" duygulu bir şekilde ötme anlamındadır.

Fotoğraf 5: Çimlenmiş buğday (A.E.)

Buğdayın serildiği odada beş vakit namaz kılınır ve ardından buğday ıslatılır. Buğday 1cm'ye ulaştığında bir ekmek ve bir poşet şeker, çocuklara dağıtılır. Bu uygulamanın nedeni ise buğdayın kırmızılaşmamasından duyulan memnuniyettir. Aksi takdirde kırmızılaşan buğday uğursuzluk anlamına gelir. O nedenle bazıları nazardan sakınmak için buğday yeşillenene kadar kimseye göstermez. Buğdayın bulunduğu oda kilitlenir ve sadece buğdayı kaynatacak olan kişi tarafından her gün kontrol edilir. Bu kişinin abdestli olması gerekir. Namazını kıldıktan sonra dua ederek buğdayı her sabah ıslatır.

Fotoğraf 6: Çimlenmiş buğdayın parçalanarak kıyma makinesinde suyunun çıkarılacak hale getirilmesi (A.E.)

Buğday yeşillenince, parçalara ayrılır ve etrafa gösterilir. Yeşillenen buğdaylar kıyma makinesinde öğütülerek kaplara alınır. Öğütülmüş buğdayların suyu, ay hali olmayan, abdestli 8-9 kadın tarafından sıkılarak çıkarılır.

Fotoğraf 7: Çimlenmiş buğdayın kıyma makinesinde çekilmesi ve suyunun çıkarılması (A.E.)

Sıkılarak suyu çıkarılan buğdaylar, süzgeç yardımıyla süzülür. Dibe çöken şeker tortuları ilk çıkan suda oldukça bol olduğundan bu su diğerlerine göre daha kıymetlidir. Buğdayın ikinci, üçüncü ve dördüncü öğütülmesinde süzülen sular ise içinde daha az şeker tortusu barındırdığından, ikinci derecede önem taşır. Bu nedenle ilk öğütmede çıkan su, diğerlerinden ayrı bir kaplarda biriktirilir.

Fotoğraf 8: Sümeleğin kaynatıldığı kazanın önünde kurban kesilmesi geleneği (A.E.)

Kazanın altı yakılmadan önce kazanın önünde kurban (tavuk) kesilir. Kazanın ateşine tütsü atılır. Kazana su ve un eklenerek bulamaç haline getirilen sümelek, üç kişi tarafından durmadan karıştırılır. Sümeleği kaynatan kişi, sümeleğin kırmızı olması için başına kırmızı bir eşarp bağlar. Kazanın altının esmer tenli biri tarafından yakılmasının uğur getireceğine inanılır.

Sümelek kaynatılan evin önünden geçen kişi, selamlaştıktan sonra, "Ay barak Aalla, sümeleğiniz tatlı olsun. Cediğinde malüm olsun"(Kolay gelsin, sümeleğin tatlı olsun. Tadına baktığında belli olsun) şeklinde iyi dileklerde bulunulur.

Fotoğraf 9: Kıyma makinesinde öğütülmüş buğdayların sıkılmasından elde edilen suların un ile karıştırılması (A.E.)

Sümeleği karıştıran kişilerin başlarının örtülü olması gerekir. Kazanın başında dumandan birinin gözü yanarsa, "dumanın güzele geldiği" yorumu yapılır. Su ihtiyacı oldukça buğdayın en son çıkartılan suyundan başlayarak kazana su eklenir. Buğdaydan ilk çıkan su, tatlı olduğu için en sona bırakılır. Sümeleğin taşmasını önlemek için içerisine ceviz ya da taş atıldığı görülür. Sümelek taşmadan kaynatılırsa, "karadan çıktı" ifadesi kullanılır. Yani "sümelek taşmadı" ve artık "taşma ihtimali kalmadı" anlamına gelir. Bu aşamadan sonra kazanın etrafına başkaları gelebilir ve sümeleği karıştırma işlemine yardımcı olabilir. Ancak bu aşamaya gelmemiş, taşma ihtimali olan sümelek yukarda da bahsedildiği gibi sadece abdestli ve "bibi Fatma ananın elini aldığına" inanılan kişiler tarafından karıştırılır. Sümelek kaynatan kişilerin sümeleğin başından sonuna kadar dikkatli olması beklenir. Sümeleğin bir damlasının bile yere dökülmemesi gerektiğine, aksi takdirde başlarına bir musibetin geleceğine inanılır.

Fotoğraf 10: Hz. Fatma'nın hünerini aldığı düşünülen yörede "ona yarıyor ya da ona iyi geliyor" şeklinde ifade edilen Özbek kadın (sağda en başta) ve bu yeteneğin kendilerine annelerinden geçtiğine inanılan kızları (A.E.)

Sabah namazından sonra odun ateşine konan sümelek, akşam saatlerine kadar kaynatılır. Rengi koyulaştığında ise altı söndürülerek, kazanın ağzı sabah ezanla açılmak üzere kapatılır. Kapağın da üzeri örtülür. Bu süreç içerisinde bu ritüele katkı sağlamak isteyen ya da ortamda bulunmak isteyen tüm kadınların ay hali olmaması gerekir. Aksi takdirde sümeleğin kaynayıp taşacağı ve bunun da uğursuzluk getireceğine inanılır. Akraba, komşu tüm kadınlar günü birlikte geçirirler. Akşam da yiyeceklerini alarak sümelek kaynatılan eve tekrar gidilir. Beraber yemekler yenilir. Çocuklar oyun oynarlar.

Fotoğraf 11: Geceden üzeri örtülen kazanın üzerinin açılması ve emeği geçen herkesin kazanın etrafına toplanması (A.E.)

Sabah namazından sonra bütün komşu ve akrabalar kazanın etrafına toplanırlar. Dualar okunur ve sümeleğin kapağı "Sümeleği biz corladık (yaptık) , Allah'ım (Huda) sen bunu kabul et, belayı, musibeti başımızdan def et, memleketimize (Afganistan'a) barış getir, belayı başımızdan at, Bismillah" diyerek hep birlikte açılır.

Sümeleğin, "Allah'ın gönderdiği melek" olduğuna ve bu nedenle akşam kapatılan sümeleğin sabah açıldığında üzerinde Allah, Muhammed yazısı, kalp, çiçek, yıldız, tespih vb. şekillerinden birinin belireceğine inanılır. Sümelek komşulara, akrabalara, gelen misafirlere ve emeği geçen herkese dağıtılır. Gelen kadınlar kazanın başında dua eder ve el birliğiyle kazanı yıkarlar. Sümeleğin kaynatıldığı kazanı yıkamanın sevap olacağına inanılır.

Fotoğraf 12: Boşalan sümelek kazanının başında edilen duaların kabul olunacağına inanılır (A.E.)

Sümeleğin her evde yapılamayacağı söylenmektedir. Özbek kadınları, sümelek kaynatmanın bazılarına "iyi gelmediğini" diğer bir deyişle "yaramadığını" düşünürler. Sümeleği kaynatan bazı kişilerin başına "musibet" geldiğine inanılır. Sümeleğin "kendine yaramadığını" hisseden kişi sümeleği bir daha kaynatmaz. Bazı kişiler de buğdayı yeşertirken bazı sorunlarla karşılaşabilir. Bu sorunlar da hayra yorulmaz. Buğdayın bu aşamada kırmızıya dönüşmesi halinde, buğday akarsuya bırakılır. Bu konuyla ilgili şu ifadeler dikkat çekicidir:

"Sümelek normal yemek değildir. Allah herkesin işini rast getirsin. Bir şey diyemem bunun için ustalığa ve şansa bağlı. Biraz da huylanırsa taşıp dökülür. Allah korusun adetli biri gelirse onu görürse taşar. Kazanın önünden geçse bile taşar, dökülmeye başlar durduramazsınız" (A.E., Özbek, ev hanımı, 42, 25/03/2012).

Sümeleğin kendisine hayırlı gelmediğine inanan kişiler, bu konuda tecrübeli olanlardan yardım isterler. Sümeleğin kendisine yaradığı düşünülen kişiler, kendisine getirilen buğdayı yeşertip sahibine geri verir. Bu kişinin Hz. Fatma'nın elini aldığına ve ilerde bu özelliğin kendisinden sonra torunlarına geçebileceğine inanılır.

Antakya'da yaşayan Özbekler, iki çeşit sümelek yaptıklarını anlatmışlardır. Birincisi dilek sümeleği, ikincisi ise sadaka sümeleğidir. Dilek sümeleğinde bir dilek dilenir. "Gelinimi hayırlısıyla getireyim", "gelinim hayırlısıyla doğum yapsın", "oğlum askerden gelsin", "çocuk sahibi olayım" vb. seneye baharda sümelek yapacağım" gibi dilek tutulur. Dolayısıyla sümelek Özbekler için aynı zamanda adak olma özelliği de gösterir. Sadaka sümeleği ise, dostlar, akrabalar, komşuların diğer bir deyişle ortak olmak isteyen herkesin katkı sunarak gerçekleştirdiği sümelektir. Herkes sümelek için gerekli olan un, buğday vb. gıdaların tedarik edilmesine katkıda bulunur. Bu şekilde sümeleğin malzemelerine ortak olan kişi, sümeleği kendi yapmış gibi, dileğinin kabul edildiğine inanır.

Atalarının yüz yıllar önce Özbekistan'da, kendilerinin de Afganistan'da bu geleneği sürdürdüklerini anlatırlar. Görüşmeciler, sümeleğin Afganistan ile Türkiye'deki uygulaması arasında farklılıklar olduğunu anlatmışlardır. Eskiden Afganistan'da sümelek kaynattıklarında gençlerin uyumadığını, buğdayı taşla döverek suyunu çıkardıklarını, bütün genç kızların yardıma geldiğini, sabah saatlerinden öğlene kadar kızların buğdayı dövdüklerini, iki taş arasından buğdayın suyunu çıkardıklarını, çocukların sabaha kadar saklambaç, kovalamaca vb. oyunlar oynadıklarını, 3-4 kazan yan yana kaynattıklarını, elektrik olmadığı için ay ışığından faydalandıklarını bazen de yağ yaktıklarını anlatmışlardır.

Günümüzde ise çimlendirilen buğdayın kıyma makinelerinde öğütüldüğü görülmektedir. Ancak kazanın önünde "kan akıtmak" (tavuk kesmek), ispent (tütsü) yakma gelenekleri devam etmektedir.

Söylenceler

Toplum içerisinde mitleştirilmiş söylenceler, kahramanlık hikâyeleri, kahramanlar vb. her yıl düzenlenen ritüellerle (Nevruz ve sümelek kaynatma) toplumun kolektif hafızasında canlı tutulur. Bu durum, grup kimliğin oluşmasına da katkı sağlar. Mitler, sembolleri aracılığıyla toplumsal rolleri, değer yargılarını, kimlik oluşumlarını ve bunların yeniden nasıl üretildiğinin okunabileceği önemli kaynaklar olarak incelenmelidir. Mitlerin içerisinde gizlenen bilgiler, ritüeller aracılığıyla tekrarlanır ve kuşaklar boyu aktarılır. Diğer bir değişle mitler, ritüeller aracılığıyla kuşaklar arasında bilgileri hatırlatma işlevi görür (Eraslan, 2015:35). "Hatırlama ise kimliğin çimentosudur" (Sancar, 2010:59). Durkheim'da benzer olarak, grup kimliğinin devamını sağlayan bilginin gelenekler-görenekler (bilgelik) ve mitlerden (efsaneler) oluştuğunu savunur. Gelenek ve göreneklerin temel işlevinin, "Ne yapmalıyız?", mitlerin ise, "Biz kimiz?" sorusuna cevap verdiğini belirterek gelenek ve göreneklerin gündelik biçimler içerisinde, mitlerin ise törensel iletişimle ilgili olduğunu söyler (Assmann, 2001:140-142). Bu noktada Özbeklerin anlatıları, gelenek göreneklerinin anlaşılmasının yanı sıra

değer yargılarını, dünyaya bakışlarını ve yaşamı yorumlamalarını anlamamız açısından kıymetli veriler sunar. Yörede derlenen söylencelerden bazıları şunlardır:

1. Söylence:

"Peygamberimiz her zaman arpa ekmek yemiş. Bibi Fatma dahil. Arpanın içinden bir tane buğday çıkardı, diyor ortası delikti. Buğday ayrı, arpa ayrı. Bu buğday neden ortası yarık, demiş. Demiş, o buğday da ondan. Sonra peygamberimiz demiş, dünyaya gelen ümmetim bu ekmeği yesin. Buğday ekmeği yesin, demiş. Bibi Fatma niye biz arpa ekmeği yedik, onlar buğday ekmeği yesin? Buğday ekmeği onların kaderi, demiş peygamber efendimiz. O yüzden onlar buğday yer, demiş. Herkesin şansı öyle, demiş. Biz yemezsek dişlerine, "dişi ayrık" derler, demiş. Dişimiz ağırınca bazen plasmen'e kopartırlar. O yüzden Bibi Fatma, demiş bu sümelek olsun, demiş. Bibi Fatma buğdayı kopartıp, dövüp, kaynatıp kendi kendine şekerlenip yenir, demiş. Diş ağrısına dedi ki, ümmetim biz her zaman arpa ekmek yedik, bu ümmetimiz niye buğday ekmeği yedi, biz yemeyelim. Bu onların şansı, demiş. Bunu Allah onlara göndermiş. Onların da dişi ağrır bir ekmek yeseler, demiş. Ondan sonra o diş ağrıdıktan sonra bunun çaresini söyleyin, demiş ya ambır, ya zambır. Bunu ya peygamberlerimizden biri ya Hz. Fatma söylemiş. Sonra o kişi sümeleği yapmış, pişirmiş. Dağıtmış demiş: "Bundan sonra ümmetim bunu yapsın, pişirsin, dağıtsın", demiş. O yüzden üzerine namaz kılın. Üzerine kimse gitmesin, demiş. Abdest almasak gitmeyiz ona. Gönlümüzden ne koparsa, bir tavuk olsa, bir sadakamız var mı, bir ketten külçe, bir bisküvi, bir paket şeker akşama yemek yapsak hepimiz evimizden tabak tabak götürürüz. Bugün sümelek mi yaptın, akşama bir tavuk götürürsen, gücün yettiği kadar akşam bir oğlak, ya da koyun kesse onu bulamazsan iki tavuk kessen kolu komşularımız çağırıp yemek yenip, dua edip, ayet okur, Allah hakkına bir sofra kurulur. Ne olursa Allah adına onu peygamberimiz kabul eder. Bibi Fatma'nın yemeği kaynayıverdi denir eğer kirli biri geçtiyse. O yüzden yüzümüzü düşürmeyiz. O gün kirliysek gitmeyiz. Sümelek taşmasın diye" (E.M., Özbek, ev hanımı, 65, 22/03/2012).

2. Söylence:

"Bibi Fatma zamanında çocukları Hasan ile Hüseyin açlıktan ağlamış. O zamanlar açlık, yokluk, savaşın ortasındalarmış. Çocukları acıkmış. Bakmış evde hiçbir şey yok. Kazana üç taş atmış. İki taşı ocak yapmış, kazanı yakmış, çocuklarına göstermeden üç taşı kazana atmış. Çocuklarını şad etmek için, taşı kaynatıyorum ama benim yüreğim gam içerisinde demiş. Derdim benim içimde demiş. Çocukları ne pişiriyorsun anne diye sormuş. Bibi Fatma anamız, şad-ğam pişiriyorum demiş. Taşları kaynatmış kaynatmış. Bismillahirrahmanırahim diyerek kaşığı tencereye koymuş, birde bakmış taşlar Allah'ın kudretiyle beyaz şalgama dönmüş. Şad-ğam sonradan Şalgama dönmüş. Şad mutluluk, gam kederdir. Bu beyaz şalgam kışın çıkar, onu yemek sevaptır. Biz onu çorbalara atarız. Yuvarlak, uzun değil. Her derde deva denir ona. Bizimkiler çok yer. Kendim gam içerisinde kalırsam kalayım yeter ki çocuklarım şad içinde olsun demiş Hz. Fatma anamız" (S.K., Özbek, ev hanımı, 58, 29/04/2015).

3. Söylence:

"Bibi Fatma ana acıkan çocuklarına yemek yapmak için bir çuvala kum doldurmuş. Çocukları oynamaya göndermiş. Anne bu çuvalın içerisinde ne var diyor çocukları.

Annesi bu çuvalda arzam var diyor. Çuvaldaki dolu kuma arzam diyor. Arzam Özbekçede ucuz anlamına gelir. Çocuklarına arzam var diyor. Bu çuvaldaki taşları uzun süre kaynatmış. Çocuklar çok acıkmış, anne Bismillahi Rahmanirahim demiş bakmış taşlar şalgama dönüşmüş. Arzam ucuz demek, kuşlara verilen yemektir arzam. Bir horoz Allah rızası için gelip çuvalı delmiş, kum yani eskiden arzam denilen taneli olur tarıya dönmüş. Küncüye benzer. Onu almış çorbaya koymuş. Bibi Fatma bulamık yapıp çocuklara yedirmiş" (G.K., Özbek, ev hanımı, 67, 29/04/2015).

4. Söylence:

"Bibi Fatma anamızın çocukları açmış. Bibi Fatma anamız çocuklarına ne pişireceğini bilememiş. Mutfakta azıcık buğdayı görmüş. Çocuklarını doyurmak zorundaymış. Buğdayı ezerek suyunu çıkarmak aklına gelmiş. Çıkan suyu kaynatarak mama yapmak istemiş, suyu kaynatmış, içerisne un atmış. Su kaynaya kaynaya koyu renge dönüşmüş. Soranlara bu sümelek demiş. Bu sümelekten günlerce çocuklarının karnını doyurmuş" (M.H., Özbek, ev hanımı, 68, 28/04/2015).

İslami yorumlamalarla aktarılan bu söylenceler, Özbeklerin dünyaya bakış açılarını ve yaşamı algılayışlarını anlamamızı kolaylaştırır. Sümelek tatlısı, dönemin zorlu koşulları altında Hz. Fatma'nın çocukları Hasan ve Hüseyin'in karnını doyurma mücadelesini anlatmaktadır. Bu anlatılarda ifade edilmek istenen ana tema, "Allah'a sığınan ve sabırlı olan bir kişinin Allah'ın yardımıyla tüm güçlüklerin üstesinden geleceğine" olan inançtır. Taşın, yemeğe dönüşmesi, bu yönde gerçekleşen bir mucizeye işaret eder.

SONUÇ

Baharın başlangıcı, doğanın uyanışı, yaradılış, iyilik, bolluk ve bereket olguları ile özleştirilen Nevruz geleneği, Türk kültürü içerisinde önemli bir yere sahiptir. Antakya'ya 1982 yılında iskânlı göçmen olarak yerleştirilen Özbekler, 33 yıldır Antakya'da Nevruz bayramını kutlamaktadırlar. Bu grubun, Nevruz bayramını devlet erkânı, basın, çevre il ve ilçelerden gelen davetlilerle resmi bir şekilde kutlamasının yanı sıra geleneksel olarak ailecek de kutladıkları görülür. Özbekler Nevruz bayramını baharın başlangıcı, doğanın uyanışı olarak kutlarlar. Mart ayı boyunca sümelek kaynatır, akraba ziyaretlerine giderler. Halkın maddi ve manevi katkılarıyla gerçekleştirilen dervişhane pratiği, toplum içerisinde dayanışmayı sağladığı gibi grup üyelerini de bir arada tutar ve Özbek kimliğinin pekişmesine katkı sağlar.

Özbekler, Nevruz kutlamalarını İslami motiflerle yorumlama eğilimi içerisindedirler. Sümeleğin hemen hemen her aşamasında "Allah'a sümeleğin kabul edilmesi, hayırlara vesile olması, duaların kabul olması için yakarışta bulunulur". Ayrıca, "Hz. Fatma'nın el verdiğine" inanılan kişinin, sümeleği kaynatmasının ona "hayır" getireceğine inanılır. Ayrıca sümeleğin mitsel anlatılarında da İslami motiflerin hâkim olduğu görülür. Bunun yanında Özbekler, İslam Öncesi olduğunu düşündükleri bazı pratiklerin (ateşten atlamak, ateş yakmak vb.) uygulanmasına sıcak bakmazlar. Dolayısıyla Nevruz kutlamalarında, cande bala yerine dervişhane (hayrat ya da sadaka) adı verilen pratik gerçekleştirilerek Nevruz'u dini bir algılayışla yorumlarlar.

Türk toplumlarında, Nevruz'un her yıl düzenlenmesi, bu geleneğin kuşaktan kuşağa aktarımını sağlamaktadır. Antakya'da yaşayan Özbeklerde Türkiye'ye geldikleri yıllardan bu yana Nevruz bayramını düzenlemektedirler. Ancak, Nevruz uygulamalarından olan

Sümelek kaynatma ve Özbek pilavı pişirme geleneklerinin sürdürülmesinin güçleşeceği söylenebilir. Odun ateşinde ve kazanlarda kaynatılan sümeleğin eski geleneklere uygun bir şekilde kaynatılması şu anki koşullara göre mümkün görünse de gelecekte şehir hayatını tercih etmesi muhtemel birçok Özbek için bu geleneği sürdürmek oldukça güç olacaktır.

KAYNAKÇA

Alyılmaz, Semra, 2009, "Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research ,Volume 2/7 Spring. s:29-54.

Ashirov, Adhamcan ve Hatunoğlu Nurettin, 2015, Özbekistan'da Mevsimsel Bayramlar ve Özel Günler, Milli Folklor, Yıl 27, Sayı 105, s:120-130.

Assmann, Jan, 2001, Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, Çev. Ayşe Tekin, Artı Yayınevi, İstanbul.

Durkheim, Emile, 1895 (1996). "What is a Social Fact," in Anthropological Theory: An Introductory History. (Ed. R. Jon McGee and Richard Warms). Mountain View: Mayfield Publishing, pp: 85 - 91.

Eraslan, Aylin, 2015, Antakya'da Yaşayan Özbeklerde Kimlik ve Aidiyet, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

İnan, Abdulkadir, 2006, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Çay, M.Abdulhaluk, 2012, Nevruz, Türk Ergenekon Bayramı, Kökeni-Tarihi Gelenekleri, İleri Yayınları, İstanbul.

Nar, Mehmet Şükrü, 2014, "Halk İnanışlarında Toplumsal Bir Sembol Olarak Nevruz Ritüelleri", International Journal of Human Sciences, 11(2), s: 964-979.

Özdemir, Nebil, 2006, Yeni/Yenilenmek ve Nevruz, Milli Folklor, Yıl 18, Sayı 69, s: 18-19.

Sancar, Mithat, 2010, Geçmişle Hesaplaşma, Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne, İstanbul, İletişim Yay.

Turan, Ahmet Arif, 2000, Nevruz Bayramı ve Kültürümüzdeki Yeri, Milli Folklor, Yıl 12, Sayı 45, s:68-69.

Uça, Alaattin, 2007, "Türk Toplumunda Nevruz-I", Atatürk ***Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 32,*** s:137- 170, Erzurum.

Uğurlu, Nurer, 2012, Türk Kavimleri, Örgün Yayınevi, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

whttp://www.etimolojiturkce.com/kelime/nevruz. Erişim Tarihi: 10.04.2015.

http://dogankaya.com/fotograf/kirgizlarda_nevruz.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2015).

(http://www.veteranstoday.com/2011/03/22/afghanistan-mazar-i-sharif-celebrates-nowroz).

Özet

Antaya'da Yaşayan Özbeklerde Nevruz Bayramı ve Nevruz Tatlısı: Sümelek

Nevruz bayramı, baharın geldiğini müjdeleyen, mevsimsel geçişlerin toplumsal bir yansımasıdır. Kış boyunca uyuyan doğanın uyanışını, yeniden canlanışını sembolize eder. Eski çağlardan buyana birçok kültürde dini ya da mistik yorumlamalarla kutlanan bahar bayramı, Türk halk kültüründe de köklü bir gelenektir. Orta Asya'da Yeni Gün, Ergenekon olarak da adlandırılan Nevruz, Türk halk kültürünün önemli yapı taşlarından biridir.

Bu çalışma, 1982 yılında Antakya'nın Ovakent Mahallesine yerleştirilen Özbeklerle 2011 Haziran-Temmuz aylarındaki ön görüşmelerden sonra Eylül 2011-Temmuz 2012 ile Mart-Nisan 2015 dönemlerinde gerçekleştirilen saha araştırmalarından elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Ayrıca bu çalışma yukarıda belirtilen zaman dilimi içerisinde görüşmeye katılan Özbeklerle sınırlıdır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi ve bu yöntemi destekleyen katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme tekniklerinden faydalanılmıştır.

Bu çalışmada, Antakya'da yaşayan Özbeklerin Nevruz bayramını nasıl kutlandığı, süreç içerisinde hangi motiflerle yeniden yapılandırdığı ve bu bayramın mihenk taşlarını oluşturan Dervişhane, Özbek pilavı, Sümelek tatlısı pratiklerinin anlam örüntüleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bayramın Türk boy ve topluluklarında, Afganistan'da ve Türkiye'deki uygulamaları da irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Sümelek, Özbek Pilavı, Antakya'da Yaşayan Özbekler, Antakya.

Abstact

Feast Of Newroz And Newroz Dessert İs Uzbeks Living İn Antakya: Sümelek

Feast of Newroz is a common reflection of seasonal transition which heralds advent of Spring. It symbolises the nature's awaking and reactivation of sleeping for whole Winter. The feast of Spring is also a rooted tradition in Turkish folk culture that has been celebrated religionally and mytically in a lot of cultures since ancient ages. Newroz also called as Yeni Gün, Ergenekon in Middle Asia is one of the mai constituents of Turkish folk culture.

This study is based on pre-interview in the months of 2011 June-July and the findings I got from the field research anout Uzbeks who are settled to Ovakent neighborhood of Antakya in 1982, between the dates September 28,2011, January 08,2012, February-July 2012, March-April 2015. Besides this study is limited with Uzbeks who joined to interview in the time period mentioned above. In this study, I took advantage of qualitative research method and participant observation and profound interview techniques that support this method.

In this study, It was attempted to understand that Uzbeks living in Antakya, how the feast of Newroz is celebrated, during this, which motives are reconfigured and practising Dervişhane, Uzbek rice, Sumelek dessert that are the benchmarks of this feast and the meaning patterns of them. Furthermore, the application of this feast in Turkic tribes and their communities and Afghanistan are examined.

Keywords: Newroz, Sümelek, Uzbek Rice, Uzbeks living in Antakya, Antakya.